

УДК:1:37.091.2

Хомич І. М.

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ФЕНОМЕНУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто філософсько-методологічне підґрунття феномену педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу в системі сучасної мистецької освіти. Переосмислення історичного спадку педагогічного знання про педагогічну взаємодію та нові філософські підходи дають можливість глибше зрозуміти коріння цього феномену. Новий міждисциплінарний науковий напрям – синергетика – в наш час забезпечує нову методологічну базу наукового пізнання в галузі освіти і найбільш ефективно відповідає потребам розкриття і розвитку здібностей особистості та способам її всебічної самоосвіти.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, філософський підхід, суб'єкти навчального процесу, синергетичний підхід.

Пошук фундаментальних підходів до побудови сучасного освітнього процесу, становлення нової парадигми навчання і виховання молодого покоління знаходять відображення в освітніх документах України, таких як Конституція України, Закон України “Освіта” (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті.

Домінантними у державних документах є положення, що метою освіти і виховання має бути професійно компетентний, ініціативний, творчий громадянин, наділений почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатний швидко адаптуватися до сучасного світу, характерними рисами якого є підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності у контексті динамічних змін технічних засобів та технологій, постійного динамічного зростання обсягів інформації. Це потребує оновлення змісту навчання, новаторських змін форм педагогічної взаємодії та характеру стосунків суб'єктів навчального процесу.

Мета статті полягає в дослідженні філософсько-методологічного підґрунття феномену педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу в системі сучасної фахової освіти.

Останнім часом проблема педагогічної взаємодії розробляється в різних аспектах. Нові філософські підходи дають можливість переосмислити та глибше зрозуміти коріння феномену “педагогічна взаємодія”. У контексті філософії освіти взаємодія суб'єктів навчального процесу розглядається як універсальна категорія, як методологічний принцип пізнання, як феномен зв'язку та розвитку суб'єктів у процесі впливу один на одного. Проблема розробляється в працях таких вчених-педагогів,

як А. Авраменко, А. Бойко, Л. Байбородова, А. Вербицький, С. Горбачова, А. Добрович, І. Дубровіна, В. Дяченко, Н. Єлізарова, Л. Єпрінцева, С. Єфремов, В. Казанська, І. Кобзарєва, О. Міщєрякова, В. Семиченко, Т. Суцєнко, Є. Чудінова та ін.

Якісне та повне осмислення феномену “педагогічна взаємодія” потребує розуміння філософії та логіки його становлення та розвитку. Перш за все треба розглянути поняття “педагогічна взаємодія” у філософсько-науковому вимірі, визначити риси “взаємодії” як філософської концепції, що є джерелом категорійного обґрунтування вихідних педагогічних понять.

“Взаємодію” розглядають у філософії як фундаментальне поняття, найбільш загальну, універсальну форму руху та розвитку матерії. “Взаємодія” визначає існування і структурну організацію кожної матеріальної системи, її об’єднання поруч з іншими тілами в систему більшого порядку, більшої якості всіх тіл, процесів та явищ. Без здатності до взаємодії матерія не могла б існувати. В кожній цілісній системі взаємодія виступає як таке відношення, в якому причина і наслідки постійно міняються містами [8]. Взаємодія має об’єктивний і універсальний характер. Об’єктивний – тому що зв’язки між предметами та явищами існують незалежно від людської свідомості. Універсальність характеру виявляється в тому, що через взаємодію можна пояснити практично всі закони, явища та категорії. Взаємодія як універсальний процес охоплює зв’язки між предметами та явищами, прямі і зворотні дії, процеси обміну (енергією, інформацією, емоціями тощо), всі форми діяльності людей.

Вже філософи античності пояснювали взаємодію як фундаментальну властивість всього матеріального та джерело руху матерії. За визначенням Платона: “все, що володіє за своєю природою здатністю впливати на щонебудь інше або зазнавати хоч найменший вплив, нехай від чого-небудь досить незначного й тільки раз, все це дійсно існує” [6, с. 316]. Платон розглядав “взаємодію” в людському суспільстві як процес, в основі якого знаходиться закономірна зміна страждання (об’єкт підлягає впливу, тобто пасивний) і дії (об’єкт впливає, тобто активний). Висновки Платона і в наш час сприймаються як філософське обґрунтування педагогічного процесу, який базується на суб’єкт-суб’єктній взаємодії педагога та учнів.

Філософи Нового часу почали розглядати “взаємодію” і як явище, і як філософську категорію.

Думку про те, що у Всесвіті зберігається загальна кількість руху, яка не збільшується і не зменшується, а тільки перерозподіляється між тілами під час їх взаємодії, висловлював Декарт. Гольбах (один з засновників французької школи матеріалізму й атеїзму) вважав, що матеріальним є те, що якимось чином впливає на наші відчуття (тобто взаємодіє), а рух (який є наслідком взаємодії) є способом існування матерії, що впливає з її суті.

Тобто, взаємодія є універсальною властивістю матерії [2, с. 87].

Іммануїл Кант виводить “закон взаємодії”, пов'язуючи взаємодію з практикою: “Усі суб'єкти, оскільки вони можуть бути сприйняті в просторі як такі, що існують одночасно, перебувають у певній взаємодії” [3, с. 135]. Кант вперше детермінував спілкування як процес взаємодії, коли відбувається чергування активного і пасивного, та розробляв класифікацію ознак здійснення взаємодії в різних сферах. Кант зробив висновок, що взаємодія з реальним світом можлива тільки через особисте його пізнання, а тому треба вчити людину думати, а не вчити думкам.

Г. В. Ф. Гегель розглядав взаємодію як самостійну універсальну категорію. Діалектика, згідно з його концепцією, – це і є взаємодія [1, с. 94]. Взаємодія, за Гегелем, не має ні початку, ні кінця. Вона визначає відношення причини й наслідку. Об'єкт, на який впливає причина, не пасивний, він реагує. Таким чином причинність переходить у взаємодію. Взаємодіючи, сторони виступають одночасно і як причина одна іншої, і як наслідок зворотного впливу протилежної сторони: “Корінним чином взаємодія представляється взаємною причинністю зумовлюючих одна одну субстанцій: кожна є що до іншої одночасно й активна, й пасивна субстанція” [1, с. 691]. На думку Гегеля, розвиток об'єктів обумовлюється саме взаємодією.

Отже, “взаємодія” тлумачиться, як “філософська категорія, що відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи їх до змін, водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів що, в свою чергу, зумовлює зміну його стану” [7, с. 77-78]. Взаємодія виражає процес впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємозв'язок, взаємообумовленість, взаємоперехід, породження одним об'єктом іншого. Взаємодія має об'єктивний і універсальний характер. В ній відображається взаємозв'язок усіх структурних рівнів матерії, спосіб їх існування, форми руху, матеріальна єдність світу. Основа взаємодії – причинно-наслідковий зв'язок. У цьому сенсі Ф. Енгельс визначав взаємодію як причину всього існуючого і як кінцевий пункт пізнання: “Взаємодія – ось перше, що виступає перед нами, коли ми розглядаємо рухому матерію в цілому... Ми не можемо піти далі пізнання цієї взаємодії саме тому, що позаду неї немає чого більше пізнавати” [4, с. 546].

Взаємодію як філософську категорію упродовж XIX–XX ст. у своїх працях досліджували також В. Вернадський, В. Соловйов, П. Флоренський, К. Циолковський, А. Чижевський, К. Кедров та ін.

Дослідник М. Н. Недведська так визначає взаємодію: “Взаємодія – це процес, який пов'язаний зі зміною стану об'єктів, що взаємодіють, в часі. Зміни взаємозумовлені і мають як суб'єктивний (внутрішній), так і

об'єктивний (зовнішній) характер. Існують такі сутнісні ознаки взаємодії об'єктів: одночасність їх існування; двобічність зв'язків взаємопереходів суб'єктів в об'єкти і навпаки; закономірність зв'язків на рівні суті; взаємозумовлені зміни станів сторін; внутрішня активність об'єктів" [5, с. 25]. На думку М. Н. Недведської, взаємодія – це: "вихідне, родове поняття, яке охоплює процеси впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, їх взаємну зумовленість і взаємозміну, взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства загалом, так і на рівні функціонування його окремих груп, індивідів. Вона охоплює усі види соціальних процесів і людської діяльності" [5, с. 26].

Отже, взаємодію в людському соціумі можна визначити як складний процес, під час якого суб'єкти взаємозмінюються, що зумовлено їх взаємним впливом. Взаємодія має безперервний характер. Вона являє собою дії активних суб'єктів, які мають задану ціль. Взаємодія змінює дійсність і потребує творчого підходу.

У наш складний час криза охопила різні сфери суспільного життя людини. Наукова картина Всесвіту, яка базувалась на механістичних принципах, зараз кардинально змінилась. Сучасність потребує зміни старої наукової методологічної парадигми, яка була заснована на пріоритеті стабільності, лінійності і стійкості, на нову, яка розкриває закони виникнення нових форм та організаційних структур. Унікальність, незворотність і випадковість – три поняття, на яких ґрунтується сучасна наукова картина Всесвіту. Згідно з посткласичною наукою, Всесвіт – це система, що безперервно розвивається та самоорганізується.

Ґрунтуючись на новій науковій парадигмі, у 60–70-ті рр. ХХ ст. виник новий міждисциплінарний науковий напрям – синергетика. Синергетика – від грецького "synergetikos" ("syn" – спільно, обопільно; "ergos" – дія) [8] – спільний, обопільно діючий, сприяння, співробітництво, "дія разом".

Винахідник терміну "синергетика" професор Штутгартського університету і директор Інституту теоретичної фізики і синергетики Герман Хакен вважає, що: "Для знаходження загальних принципів, що керують процесами самоорганізації, необхідний комплекс найрізноманітніших дисциплін. У науці вже існують загальні закономірності виникнення просторово-часових структур різних систем, їх самоорганізації і функціонування" [10, с. 28-29].

Синергетика досліджує складні самоорганізуючі системи, насамперед їх внутрішні властивості, передбачає цілісний, системний аналіз об'єктів дослідження. Базовим принципом синергетики є принцип, за яким активність, ефективність управління системою можлива лише коли досліджено джерело саморозвитку і внутрішні властивості системи, враховуючи при цьому постійно мінливі внутрішні і зовнішні умови. Отже,

синергетика розширює, поглиблює та конкретизує діапазон методологічних можливостей діалектики.

Синергетика визначається як напрям і загальнонаукова програма міждисциплінарних досліджень, яка вивчає процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних та інших системах [10].

Особливістю синергетичного підходу, на думку одного з засновників синергетики Іллі Пригожина, є те, що сучасна наука переходить від рівноважних умов до унікального і специфічного у досліджуваних об'єктах.

Як підсумок можна сказати, що синергетика є сучасною теорією самоорганізації. Вона є результатом нового наукового світобачення і досліджує феномени самоорганізації систем, нелінійності, нерівноважності, нестійкості і випадковості, незворотності часу в процесі глобальної еволюції, становлення порядку через хаос [10].

Синергетична методологія до освітньої галузі стала застосовуватись у 70-ті рр. ХХ ст. (основи "синергетики освіти" у доповіді професора Г. Шефера).

Синергетичний підхід у педагогіці знайшов відображення в працях українських учених, Г. П. Васянович, А. В. Євтодюк, І. В. Єршова-Бабенко, С. Ф. Клепко, В. А. Кушнір та ін.

Синергетична парадигма самоорганізації систем, осягнення сутності та еволюції цього складного процесу в контексті освіти означає самоосвіту.

Нові специфічні методи навчання, які пропонує синергетика (самоосвіта; нелінійний відкритий діалог прямого і зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу, що спонукає до навчання; навчання як фазовий перехід та ін.), приводять як до нового внутрішнього діалогу суб'єкта навчального процесу із самим собою, так і до якісно іншого діалогу його в суспільстві, тобто до якісно іншого рівня педагогічної взаємодії учасників навчального процесу. Пріоритетним стає перехід організації педагогічної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності в особистісно-паритетну площину їх відносин. Суб'єкт навчання, орієнтуючись на свої ціннісні пріоритети, має можливість обирати найбільш сприятливий для себе шлях із множини шляхів еволюції тієї складної системи, з якою він має справу. У такому випадку навчання стає інтерактивним, коли не тільки педагог навчає учня, а й учень, у свою чергу, навчає педагога. Педагог кооперується з учнем, співпрацює з ним, навчається його розуміти. Таким чином змінюється не тільки учень, а і сам педагог. Інтерактивне навчання передбачає відкриття людиною самої себе, співробітництво із собою та іншими людьми, і, в підсумку, глибоку перебудову особистості як учня, так і педагога. Інтерактивна педагогічна взаємодія – це безпосередня цілеспрямована міжособистісна комунікація суб'єктів педагогічного процесу.

Найважливішою особливістю цієї комунікації є здатність викладача і учня уявляти, як їх сприймає партнер по спілкуванню, та інтерпретувати педагогічну ситуацію, конструювати особисту дію. Інтерактивна педагогічна взаємодія передбачає систему взаємодій: з боку викладача – запланованих, з боку студента – ситуативних та непередбачуваних, в процесі яких створюються оптимальні умови розвитку їх суб'єктності.

Синергетичний підхід передбачає увагу до умов навчальної діяльності (діяти в потрібний час, у потрібному місці) і полягає у формі навчання, яка стимулює і пробуджує здібності і творчий потенціал особистості. Головний смисл стимулюючої форми навчання полягає не в механічній передачі певного обсягу знань, а в забезпеченні самокерованого розвитку суб'єктів навчального процесу. Педагог повинен допомогти учню оволодіти засобами самоосвіти, засобами поповнення інформації і швидкої орієнтації в розгалуженій системі спеціалізованих знань. Синергетичний підхід означає також перетворення спонтанних, неорганізованих устремлінь учня в чітке розуміння цілі навчання та творчий самокерований розвиток його особистості.

Висновки. Нові філософські підходи роблять можливим переосмислення та глибше розуміння феномену "педагогічна взаємодія", яка є сутнісною характеристикою навчального процесу, особливим типом відносин його суб'єктів. Педагогічна взаємодія є по суті процесом інтеграційної діяльності суб'єктів навчання і містить в собі мотиваційний, діяльнісний, цільовий і процесуальний аспекти. Найважливішою особливістю міжособистісної комунікації суб'єктів педагогічного процесу є здатність до уявлення, як їх сприймає партнер по спілкуванню та інтерпретація педагогічної ситуації, конструювання особистої дії. Таким чином, безперервний прямий і зворотний вплив суб'єктів навчання один на одного складає суть педагогічної взаємодії.

Нову методологічну базу наукового пізнання в галузі освіти, яка найбільш ефективно відповідає потребам розкриття і розвитку здібностей особистості та способам її всебічної самоосвіти, забезпечує синергетична теорія.

Використана література:

1. Гегель Г. Ф. В. Наука логика / Г. Ф. В. Гегель. – М., 1998. – 245 с.
2. Гольбах П. А. Д. Избранные сочинения : в 2 т. / П. А. Д. Гольбах. – М. : Соцэкгиз, 1963. – Т. 2. – 87 с.
3. Кант И. Соч. в 6-ти т. / И. Кант. – Т. 4. – М., 1965. – 544 с.
4. Маркс К. Собрание сочинений. Тома 1-39. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Изд. политической литературы, 1955-1981. – [2-е изд]. – Т. 27.
5. Недведская М. Н. Теория и технология повышения качества педагогического взаимодействия школы и семьи / М. Н. Недведская. – М. : АПК и ППРО, 2006. – 136 с.
6. Платон. Собрание соч. : в 4-х т. / Платон. – М., 1993. – Т. 2. – 416 с.

7. Філософський енциклопедичний словник – К. : Арабіс, 2002. – 744 с.
8. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. – Изд. 3-е. – М. : Политиздат, 1972. – 496 с.
9. Философский словарь. Синергетика. [7-е изд]. – Минск, 2001. – С. 511.
10. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен ; пер. с англ. (Серия “Синергетика : от прошлого к будущему”). – [2-е изд., доп.]. – М., 2005. – 248 с.

References :

1. *Gegel G. F. V. Nauka logika / G. F. V. Gegel. – M., 1998. – 245 s.*
2. *Golbakh P. A. D. Izbrannye sochineniya : v 2 t. / P. A. D. Golbakh. – M. : Sotsekgiz, 1963. – T. 2. – 87 s.*
3. *Kant I. Soch. v 6-ti t. / I. Kant. – T. 4. – M., 1965. – 544 s.*
4. *Marks K. Sbranie pochineniy. Toma 1-39. / K. Marks, F. Engels. – M. : Izd. politicheskoy literatury, 1955-1981. – [2-e izd]. – T. 27.*
5. *Nedvedskaya M. N. Teoriya i tekhnologiya povysheniya kachestva pedagogicheskogo vzaimodeystviya shkoly i semi / M. N. Nedvedskaya. – M. : APK i PPRO, 2006. – 136 s.*
6. *Platon. Sbranie soch. : v 4-kh t. / Platon. – M., 1993. – T. 2. – 416 s.*
7. *Filosofskiy entsyklopedychny slovnyk – K. : Arabis, 2002. – 744 s.*
8. *Filosofskiy slovar / pod red. M. M. Rozentalya. – Izd. 3-e. – M. : Politizdat, 1972. – 496 s.*
9. *Filosofskiy slovar. Sinergetika. [7-e izd]. – Minsk, 2001. – S. 511.*
10. *Khaken G. Informatsiya i samoorganizatsiya. Makroskopicheskiy podkhod k slozhnym sistemam / G. Khaken ; per. s angl. (Seriya “Sinergetika : ot prishlogo k budushchemu”). – [2-e izd., dop.]. – M., 2005. – 248 s.*

Хомич И. М. Философско-методологическое обоснование феномена педагогического взаимодействия субъектов учебного процесса в системе современного художественного образования.

В статье рассматривается философско-методологическое обоснование феномена педагогического взаимодействия субъектов учебного процесса в современной системе художественного образования. Переосмысление исторического наследия педагогического знания про педагогическое взаимодействие и новые философские подходы дают возможность глубже понять корни этого феномена. Новое междисциплинарное научное направление – синергетика – в наше время обеспечивает новую методологическую базу научного познания в области образования и наиболее эффективно отвечает потребностям раскрытия и развития способностей личности и способам ее самообразования.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, философский подход, субъекты учебного процесса, синергетический подход.

KNOMICH I. M. Philosophical-methodological subsoil to the phenomenon of pedagogical co-operation of subjects of educational process in the system of modern artistic education.

The article deals with the philosophical and methodological basis of the phenomenon of pedagogical interaction of learning process in the system of contemporary professional education. In time of the global crisis in various areas of public life changing scientific understanding of man and the universe itself, updating learning content, innovative changes in the forms of educational interaction and nature of the relationship of the learning process. Rethinking of historical heritage of pedagogical knowledge about teaching interaction and new philosophical approaches make it possible to better understanding of the roots of this phenomenon. Based on new scientific paradigm, in the second half of the XX century. emerged interdisciplinary research area - synergetic theory that today provides a new methodological basis of scientific knowledge in the field of education and is most effectively meet the needs of the disclosure and abilities of the individual and how to full self.

Keywords: pedagogical interaction, philosophical approach, the subjects of the educational process, synergistic approach.